

گفتگو با حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید مصطفی محقق داماد

شب قدر و کمال انسانی

شب‌های قدر در ماه مبارک رمضان از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و تعیین سرنوشت و تقدیرات انسانها در این ایام نیز بر گستره و منزلت این شبها می‌افزاید. به همین مناسبت با حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سید مصطفی محقق داماد پیرامون شب قدر و خصوصیات و ویژگیهای آن به گفتگو نشستیم و آنچه می‌خوانید گفتگوی خبرنگار ما با استاد است.

○ قدر یعنی چه و فلسفه نام آن چیست؟

مسئله لیلۃ القدر یا سوره‌ای تحت همین عنوان در قرآن آغاز می‌شود، و آن سوره «انا انزلناه فی لیلۃ القدر، ما ادراک ما لیلۃ القدر، لیلۃ القدر خیر من الفجر» است. این سوره کوچک که به سوره قدر شهرت دارد، لیلۃ القدر را در فرهنگ اسلامی مطرح کرده است. در اینجا چند مطلب وجود دارد که خود این سوره در حقیقت طرحش را آغاز کرده یکی مسئله نزول قرآن در لیلۃ القدر است. این یعنی چه؟ نزول قرآن در شب قدر؟ که قاعدتاً چنین شبی که قرآن در آن نازل شده رویداد بسیار عظیمی بوده که آن شب را عظمت بخشیده است. اجازه بدهید که خود مفهوم نزول قرآن را معنا کنیم چون در این جا مسئله‌ای مطرح می‌شود که از این آیه استفاده می‌شود که قرآن در شب قدر نازل شده و از طرفی دیگر در آیات دیگر قرآن به تدریج بر پیامبر نازل شده است پس معنای نزول قرآن چه می‌شود و تدریج آن، و نزولش چه می‌شود؟ معنای نزول از نظر لغوی به معنای پایین آمدن است اما این مفهوم درباره قرآن معنا ندارد. راست قضیه این است که مفهوم نزول درباره قرآن به معنای پایین آمدن از نقطه بالای مکانی به نقطه پایین مکانی نیست، بلکه معنای نزول و تنزیل در قرآن نزول و تنزیل معنوی است و نه مادی. از آیات قرآن چنین استفاده می‌شود که قرآن یک مرحله‌ای داشته که تغییر قرآن از مراحل کتاب مکتوب و محفوظ است. در آن مرحله یعنی کتاب مستور یا مکتوب و لوح محفوظ، آن مرحله، مرحله‌ای است که هیچ کس، به خصوص افراد عادی امکان دست یابی به آن مرحله را نداشته‌اند. بعد از آن مرحله که قرآن برای اینکه در دسترس قرار بگیرد و قابل تماس یا افراد عادی باشد نازل شده و از مرحله بالا پایین آمده و قابل آن شده که مردم عادی با آن تماس بگیرند و آن را درک کنند. این مفهوم تنزیل است نزول و تنزیل و این واژه‌ها یعنی پایین آمدن از مرحله مکتوب و مستور به مرحله خاکی و زمینی و دنیوی و مردمی و بشری. من برای این جهت که ذهن شما را بر این مسئله روشن کنم نکته‌ای را عرض می‌کنم. از نظر اعتقادات کلامی ما مسلمانان بر اساس راهنمایی‌های قرآن، حضرت عیسی یکی از پیامبران در کنار سایر پیامبران است، نوح، موسی، ابراهیم و محمد(ص). اما از نظر کلام مسیحیت امروزی، چنین نیست. مقایسه میان پیامبر اسلام در اعتقاد اسلامی با عیسی در اعتقاد مسیحیت ناصحیح است. اگر کسی بخواهد مقایسه صحیحی انجام بدهد باید میان عیسی و قرآن مقایسه کند. هر دو موجود یعنی عیسی و قرآن کلمه‌اللهمند.

مگر مطهرون، لایسه الامطهرون،(سوره واقعه). که منظور از مطهرون اهلیت رسول الله (ص) هستند که خلوند آنان را مطهر معرفی کرده است. اما در وضعیت نازل شده فعلی، قابل تماس برای همه است به صورتی که همه ما مردم قرآن را می‌خوانیم هر چند که به اندازه در کمان می‌توانیم برداشت بکنیم. با عبور از این مقدمه می‌خواهم عرض کنم مفهوم نزول روشن شد. در یک مرحله‌ای قرآن یعنی کلمه‌الله به آسمان دنیای خاکی تنزل یافته و آن مرحله را قرآن شب قدر نامیده است. اما از این آیه استفاده می‌شود که این جریان تدریجی نبوده و بلکه دفعی انجام شده است. در اینجا به نظر گروه کثیری از صاحب نظران، نزول دفعی قرآن بر قلب رسول الله (ص) بوده است اما این که حسب روایات متواتر هر از چند گاه به مناسبتی آیه‌ای به رسول الله(ص) وحی می‌شده و ایشان تلاوت می‌کردند منافات با این نکته ندارد. بلکه آنها نزول تدریجی قرآن را حکایت می‌کنند. یعنی این اجازه و فرمانی است که از ناحیه حق بر رسول الله (ص) نازل می‌شده که این قطعه از قرآن را برای مردم بخوانند. در قرآن مجید آیه‌ای وجود دارد که خطاب به رسول الله (ص) می‌گوید و لاتعجل بالقرآن من قبل ان یقضی الیک وحیه. از این آیه استفاده می‌شود که قبل از وحی الهی نسبت به آیات قرآن، خود قرآن به طور یکجا در قلب رسول الله (ص) وجود داشته و لذا توصیه می‌شود به ایشان که عجله نکنند و آیات را یکجا نخوانند. تا اینجا معلوم شده که معنای شب قدر چیست، ولی در حاشیه این مسئله چند نکته دیگر وجود دارد یکی اینکه چنین شبی قدر نامیده شده که از معارف اسلامی کاملاً روشن است که تسمیه شب قدر به این نام به خاطر نزول قرآن نبوده بلکه قرآن در آن شب نازل شده. در اینجا روایاتی در توجیه این مسئله می‌بینیم که گفته می‌شود شب قدر شبی است که مقدرات انسانها در آن شب تعیین می‌گردد. البته باید توجه داشته باشیم که ما از نظر معارف اسلامی معتقد به آزادی انسان هستیم و از نظر اسلام انسان موجودی مسؤول و متعهد است. و مادام که انسان آزاد نباشد مسؤولیت معنا ندارد. و به تعبیر دیگر از نظر اسلام مقدرات انسان به دست خود اوست. او خود می‌تواند خوشبخت باشد و سعادتمند و می‌تواند، سعادت خود را از دست بدهد. این معنا با آنکه مقدرات جهان در یک برنامه الهی تنظیم شده باشد منافات ندارد. البته در این جا توضیح فلسفی و کلامی پیچیده، نه ضروری است و نه مناسب است. اجمالاً آنکه آنچه که بشر با اراده و آزادی خود انجام می‌دهد در علم ازلی مشخص است و به هیچ وجه علم حق سلب آزادی و اختیار از او نمی‌کند.

○ تنزل الملائکة و الروح، یعنی پایین آمدن فرشتگان و روح در شب قدر بر روی کره خاکی، چه معنایی دارد و منظور از فرشتگان و روح چیست؟ تفسیری که در روایات اسلامی از این نکته شده چنین است که روح (منظور جبرائیل یا روح الامین است) به همراهی ملائکه حق به زمین نازل می‌شوند. در حدیث شریفی دیدیم که امام علی(ع) می‌فرماید، هر وقت خواستید با مخالفین ما به گفتگو و مباحثه بنشینید و حقانیت ما را به اثبات برسانید یا سوره قدر با آنان سخن بگویید. از آنان بپرسید که این آیه شریفه یعنی نزول ملائکه و روح الامین آیا مخصوص زمان خاصی بوده و یا همیشه چنین

